

## PAPER DETAILS

TITLE: KIRGIZISTAN'DA DIVANU LUGATI'T TÜRK ARASTIRMALARI

AUTHORS: Gulia ISAEVA

PAGES: 42-64

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/640965>

## **KIRGIZİSTAN’DA DİVANU LUGATİ’T TÜRK ARAŞTIRMALARI**

Gulia ISAEVA<sup>1</sup>

### **ÖZET**

Bu makalede Kaşgarlı Mahmud ve Divanu Lugati’t Türk hakkında Kırgızistan’da yayınlanan makale, kitap ve tezler ele alınmıştır. Öncelikle Kırgızistan’daki Divanu Lugati’t Türk çalışmalarının geçmişi ele alınmış, daha sonra konularına göre çalışmalar analiz edilmiştir. Ayrıca Kırgızistan’daki Kaşgarlı ve Divanu Lugati’t Türk algısı örneklerle ele alınmış ve Kırgızlar için değeri, önemi ve anlamı birçok yönden sunulmaya çalışılmıştır. Son kısımda ise değerlendirilen akademik çalışmalar ve içerikleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Kırgızlar için Kaşgarlı Mahmud’un manevi değerinin çok yüksek olduğu gibi bir bilim adamı olarak da günümüz Kırgızlarına örnek insan olarak anlatılmaya çalışıldığı görülmüştür.

**Anahtar Kelimeler:** Kaşgarlı Mahmud, Divanu Lugati’t Türk, Karahanlı Devleti, Kırgız Türkçesi

## **DIVANU LUGATİ’T TURK RESEARCHES IN KYRGYZSTAN**

### **ABSTRACT**

In this article were discussed, articles, books and theses published in Kyrgyzstan about Kashgarli Mahmud and Divanu Lugati’t Turk. First, the history of Divanu Lugati’t Turk studies in Kyrgyzstan has been discussed and then the studies have been analyzed. In addition, Kashgarli and Divanu Lugati’t Turk perception in Kyrgyzstan have been studied with examples and the value, importance and meaning for Kyrgyz have been tried to be presented in many ways. In the last part, information about the evaluated academic studies and their contents is given. It was understood that the spiritual value of Mahmud of Kashgar was very high for the Kyrgyz. Kashgarli, who is a scientist, is a model man of the Kyrgyz people.

**Keywords:** Kashgarli Mahmud, Divanu Lugati’t Turk, Karahanli State, Kirghiz Turkish

### **GİRİŞ**

Kaşgarlı Mahmud’un meşhur eseri Divanu Lugati’t Türk keşfedildiği günden beri Türk Dünyası’nın ve diğer ülkelerden bilim insanlarının dikkatini fazlasıyla çekmiş ve hakkında yapılan çalışmaların sayısını tespit etmek imkansız hale gelmiştir. Bu eser Türk Dili ve kültürü hakkında birçok detayı barındıran en eski çalışmalardan biri ve en önemlisidir. Çünkü sözlük bir kültürün zihin haritasıdır. Sözlüklerde o halkın nasıl düşündüğünü, ilgi alanının nelere yoğunlaştığını, günlük hayatının detaylarını, kavramları ele alış biçimlerini ve daha birçok şeyi görebiliriz. Türk diline ait bin yıl önceki bu eser birçok halkın dilleri hakkında henüz herhangi bir sözlük yokken yazılmış

---

<sup>1</sup> Hacettepe Üniversitesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, Doktora öğrencisi, e-posta: gulya\_isaeva@mail.ru

olmasıyla bize ait kültür araştırmalarını tarihin uzak yüzyıllarına kadar derinleştirmemizi sağlamıştır. Kaşgarlı Mahmud'un han soyundan bir aileden gelmesi dolayısıyla da dönemine göre gayet yüksek bir eğitim alması Divanu Lugati't Türk gibi bir eserin olabilecek en mükemmel haliyle kaleme alınmasını, ince ince işlenmesini sağlamıştır ve bu eserden yüzyıllar boyunca haber alınamasa da şöhreti doğu da ve batı da epey yayılmıştır.

Divanu Lugati't Türk'ün keşfiyle başlayan süreç Türk Dünyasında öncelikle Türkiye Türklerinin merkezinde çalışmaların yoğunlaşmasını sağlasa da başka Türk halklarının aydınlarının da ilk fırsatta bu konuda çalışmalar yapmaya başladığı tahmin edilebilmektedir. Bu halklardan biri de tarihin en eski Türk halklarından olan Kırgız Türkleridir. Kırgız bilim insanları Sovyetler Birliği bünyesinde Divanu Lugati't Türk çalışmalarına 1960 yıllardan itibaren başlamışlardır. Divan'ı onlar için özel kılan unsurlardan biri de Kaşgarlı'nın doğum yerinin bugünkü Kırgızistan toprakları olan Isık Göl yakınlarındaki Barskan şehri olmasıdır. Ayrıca Divan'da incelenen kelimelerin büyük bir çoğunluğunun günümüz Kırgız Türkçesi'nde de var olması bu mirası Kırgız halkının gururla sahiplenmesini sağlamış ve Kırgızlarca yapılan akademik çalışmalara büyük bir eğilim gösterilmiştir.

Çalışmada öncelikle Kırgızistan'daki Divanu Lugati't Türk çalışmaları ele alınmış, ilk eserlerin geçmişi, konuları ve türlerine yer verilmiştir. Sonraki kısımda ise Kırgızistan'da yayınlanan çalışmalarda Kaşgarlı ve Divan hakkında dikkat çeken düşünceler, perspektifler, yorumlara yer verilmiş, Kırgız aydınların gözünde bu konuda nasıl bir algının var olduğu, onlar için Kaşgarlı'nın ve eseri Divan'ın önemi, değeri ve konumu anlatılmaya çalışılmıştır. Son kısımda da Kırgızistan'da Kaşgarlı ve Divan hakkında yayımlanan eserlerden ulaşılabilen sıralanmış, içeriğine veya özeti bulunanlar çevrilmiş ve içeriği değerlendirilmiş, sadece künyesine ulaşılanlarda en son olarak yer verilmiştir.

## **1. Kırgızistan'da Divanu Lugati't Türk Çalışmaları**

Kaşgarlı Mahmut'un Divanu Lugati't Türk bilimsel olarak geniş bir yelpazede Kırgız Cumhuriyet'i bağımsızlığına ulaştıktan sonra ele alınmaya başlamış ve Kırgız halkının da bu mirasın ortağı olduğu gösterilmiştir. Beşeri Bilimlerin tüm alanlarında daha çok önem verilerek Divanu Lugati't Türk bilimsel kaynak olarak araştırmalarda sık kullanılmaya başlamıştır. Bu eserle ilgili birçok lisansüstü tezler yazılmaya başlamıştır. İlk Doktora tezi “Kaşgarlı Mahmut'un Divanu Lugati't Türk Eserinde Eşadlı Kelimeler(Omonim)” konulu Z. Musabaev'in 1975'teki çalışmasıydı. Bu çalışmada Kırgız dili biliminde ilk olarak Divanu Lugati't Türk'ü inceleyip oradaki kelimeleri günümüz Kırgız diliyle karşılaştırılmıştır. Bununla birlikte başka Türk lehçelerindeki anlamlarının da öğrenilmesi sağlanmıştır. Musabaev'in vardığı sonuç, Divanu Lugati't Türk'teki eşanlamlı kelimeler ve onların günümüz Özbek, Uygur, Kırgız Türkçelerindeki ilk karşılaştırmalı çalışması, bu üç çağdaş Türk dili arasından Kırgız

Türkçesi'nin Divan'ın ilk kök eşanlamlı kelimelerini (homonimlerini) anlam ve biçimleri değişmeden günümüze taşıdığını göstermektedir.” şeklindedir. Görüldüğü gibi Divan hakkında Kırgızistan'da yapılan ilk çalışmada dahi bu eserin Kırgız Türkçesi ile yakınlığı, Kırgızların ise bu mirasın asıl sahipleri olduğuna dair bir görüş vardır. Bu da Kırgızların Türk Dünyası kavramı içinde kendilerini gördükleri önemli pozisyonu ispat etmektedir. Sonraki doktora tez çalışması D.B. Satarkulov'un 2002 yılında “Kaşgarlı Mahmut'un Divanu Lugati't Türk Eseri ve Kırgız Dili ( Güney ve Batı Diyalektinde Fonetik, Leksik Benzerlikler ve Farklılıklar)” konulu araştırmasıdır (Usmambetov, 2015-a: 255).

2000'li yıllarda Divan'la ilgili doktora tezleri dışında başka kapsamlı çalışmalar da yapılmaya başlanmıştır. Bunlardan biri de 2011 yılı G. Jamankulova'nın “Kaşgarlı Mahmut'un Divan'ı ve Yüklemin Dönüşüm Biçimleri” başlıklı bilimsel monografisidir. Eserde Kaşgarlı Mahmut'un yaşadığı dönem ve o dönemde yaşayan boylar hakkında geniş tarihsel bir bilgi verilmiştir. Divanu Lugati't Türk'teki bazı dilsel unsurlar tarihi karşılaştırmalı yöntemle analiz edilmiştir. Karahanlı Hanedanı'nın yapısının kurulmasında büyük rol oynayan Karluklar ve onların iktidara gelmesi, Karahan Hanedanı'nın kuruluşu ve onların siyasi güce dönmesi, Arap dil bilimi ve onun Divanu Lugati't Türk'e etkisi, Kaşgarlı Mahmut'un asıl kökeni, doğum yeri ve bunlarla birlikte Karluklar, sonra Karahanlı Hanedanlığı dönemindeki Kırgızlar hakkında konulara değinilmiştir. Kırgız dili biliminde önemli çalışmalardan biri diğeri de 2015 yılında yayınlanan T. Tokoev ve C. Semenova'nın “ Kaşgarlı Mahmut Barskanî'nin Divanu Lugati't Türk'de İsim Kelime Yapılışı, Fiillerin Yapısı -Semantik ve Leksik Grupları” konulu ortak monografik çalışmasıdır. Bu çalışmada Divanu Lugati't Türk eseri tüm Türk Halklarının ortak mirası olduğunu ve o çok yönlü olarak incelenmesi, araştırılması gerektiğini belirtmektedirler. Orta çağda yazılan Kaşgarlı Mahmut'un Divanu Lugati't Türk 'te tüm Türk dillerine ait ortak bilgilerin mevcut olduğu ve günümüz Türk dillerinin özelliklerinin tarihi planda incelenmesi bakımından mükemmel bir kanyak olduğu belirtilmektedir. Bu esere göre Divanu Lugati't Türk 'teki sözcük dağarcığının % 60-70'i çağdaş Kırgız Türkçesi'nde korunmuştur.

Ayrıca bazı kaynaklarda ismine rastlandığı halde künyesine ulaşamayan 2011 yılına ait Kırgız Cumhuriyetinin Bilim Akademisinin “Çıngız Aytmatov “ Dil ve Edebiyat Enstitüsünün bilimsel görevlileri İ. Abduvaliev, A. Akmatiev, G. Orozova tarafından hazırlanmış “Mahmut Kaşkari Jana Kırgız Madaniyatı” (Kaşgarlı Mahmut ve Kırgız Medeniyeti) isimli bir derleme de mevcuttur (Usmambetov, 2015-a: 256). Bu alandaki akademik çalışmalar Divanu Lugati't Türk'ün Kırgız Türkçesi'ne çevirisi ile birlikte son zamanlarda daha da çok yayınlanmaya başlamıştır.

## **2. Kırgızistan'daki Divanu Lugati't Türk Çalışmalarına Genel Bir Bakış**

Kırgızistan'da Kırgız Türkçesi ve Rusça olmak üzere Divanu Lugati't Türk hakkında 1972-2017 yılları arasında yayınlanan 35 makaleye ve 1960-2015 yılları arasında

yayınlanan 12 kitabın ve 2 doktora tezinin künyesine ulaşılmıştır. Kitapların içerisinde Divanu Lugati't Türk'ün Kırgız Türkçesi'ne çevirileri de vardır. Makaleler içinde en eski tarihli olanları 1972 tarihli dört çalışmadır. Bunlardan ikisi dil hakkında, biri tarih hakkında bir diğeri ise Divanu Lugati't Türk'le ilgili genel bir değerlendirme hakkındadır. Ulaşabildiğimiz makalelerin tarihsel dağılımı 1970'ler ve 2000'li yıllarda yoğunlaşmış durumdadır. 1990'lı yıllarda da yayınlar yapıldığını tahmin etmek zor değildir. Çünkü Divan hakkında yayınlanan kitapların en eski tarihli olanı 1960 yılına aitken 1990'lı yıllara ait de 4 kitap tespit edilmiştir. Kırgızistan'da Divan hakkında yayınlanan makale ve kitaplar 2010'lu yıllarda yoğunluk göstermektedir. Türkiye'de olduğu gibi Kırgızistan'da da Divanu Lugati't Türk hakkındaki yayınlar 1970'li yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun nedenleri Türkiye'dekine benzer olarak hem araştırmacı sayısındaki artıştan hem de Sovyetler Birliği'nin aydınlar üzerindeki baskısında meydana gelen gevşemeden kaynaklanmaktadır. Böylece Kırgız aydınları Türk halklarının ortak mirası olan ve ortak kökleri vurgulayan Divanu Lugati't Türk'ü inceleme ve araştırma sonuçlarını yayınlama imkânına kavuşmuştur. Söz konusu çalışmalara baktığımızda Kırgızların kalbinden Kaşgarlı Mahmud'un önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. O, Türk Rönesans'ının temsilcilerinden biri, aydınlanmacı bir filozof, usta bir eğitimcidir.

### **3. Kırgızistan'daki Çalışmalarda Kaşgarlı Mahmud ve Divanu Lugati't Türk**

Divanu Lugati't Türk 2006 yılında Rusça'ya 2011-2013 yılları arasında da Kırgız Türkçesi'ne çevrilmiştir. Ancak bu tarihler Kırgızların Divan'a ulaşmalarını geciktirmemiştir. Çünkü elimizdeki yayınların kaynakçalarına baktığımızda bu eserin Türkiye Türkçesine yapılan çevirisinin kullanıldığını görüyoruz. Kırgız aydınların Kaşgarlı Mahmud ve Divanu Lugati't Türk'ü nasıl değerlendirdiklerini ve onlar için önemini tarih, genel değerlendirmeler, eğitim ve halkbilimi başlıkları altına dahil ettiğimiz makalelerin içeriklerinden öğrenebilmekteyiz.

Kırgızistan'da Kaşgarlı Mahmud'un şahsiyeti üzerine ele alınan noktaların başında onun doğum yeri hakkında düşünceler gelir. Kırgız aydınların genelinin hem fikir olduğu konu onun Isık Göl yakınlarındaki Barskan şehrinde doğduğu şeklindedir. Ancak A. Narınbaev onun Azig Opal denilen yerde doğduğunu öne sürmektedir. Ona göre bu yer Kaşgar'dan 45 km uzaklıkta bir konumdadır (Aliev,2015) Ayrıca Kaşgarlı'nın mensup olduğu aile ve hayat hikâyesinde bu çalışmalar da ele alınmıştır. Dooranov ve Bağışev'in belirttiğine göre Kaşgarlı Barskanlı yerli bir emirin oğludur. Sacia medresesinde İmam Zahid Hüseyin adlı öğretmenden eğitim almıştır. Kaşgarlı'nın dedesi 1056 yılında Kaşgar'ın yönetimini ele geçirmiş ve 15 ay sonra Kaşgarlı'nın babasına bu yetkiyi vermek istemiştir ancak daha sonra ikisi de zehirle öldürülmüştür. Bu yüzden Kaşgarlı Bağdat'a kaçmak zorunda kalmıştır (Dooranov, 2015: 49). Bu kısımda Orta Asya Türkleri ve Abbasi Halifeliği'nin temaslarına da değinilmiştir. 9-11

yy Arap Hilafeti'nde Orta Asya'dan gelen bilim adamlarının sayısı az değildi. Onların yurtdışına çıkma sebepleri farklılık göstermekteydi. Ama bilim adamlarının isteyerek veya zor kullanılarak toplu olarak yurtdışına çıkarıldıkları zamanlar da olmuştur. Ortaçağ Orta Asya bölgesinden bir buçuk yüzyıl boyunca yaklaşık 700 bilim adamı resmi olarak ihraç edilmiştir (Aliev,2015: 13). Ancak bunların hepsi bilim ve kültür dünyasında bir iz bırakmış değiller. Tabi ki aralarında dünya ölçeğinde tanınmış olağanüstü şahsiyetler de vardı. Ortaçağ kaynaklarında Arap kökenli olmayan bu bilim adamları hakkında çeşitli bilgiler bulabiliriz ancak anavatanlarına, yani Orta Asya'ya dönüşleri hakkında neredeyse hiç bilgi bulunmamaktadır. Büyük olasılıkla Kaşgarlı vatanına geri dönen ilk bilim adamı değildir (Aliev,2015: 14).

Kaşgarlı Mahmut Kırgız yazarlar için yüksek karakterli bir bilim adamıdır. O kendi döneminin önemli bir ansiklopedistidir ve Ortaçağ'daki Doğu'nun beşeri bilim döngüsünü daha üst seviyeye yükseltmiştir. Onun döneminde başkaları Kuran ve bilim dili olan Arap diliyle uğraşırken ve Türk dili, yalnızca Türk halklarının günlük yaşamının dili olarak düşünülürken Kaşgarlı bilimsel araştırma nesnesi olarak Türk dilini seçmiştir. (Aliev,2015: 14). Bu sebeple Kaşgarlı'nın Türklüğe olan sevgisi ve bağlılığı örnek alınacak bir niteliktir.

Modern Kırgız araştırmacılara göre Kaşgarlı eğitimin rolünü çok iyi bilmektedir ve ona göre toplumsal aydınlanmanın bilim sayesinde mümkün olacağına dikkat çekilmektedir. Mahmut Kaşgarlı'nın bilim kavramını nasıl yorumladığından da bu çalışmalarda söz edilmektedir. Mahmut Kaşgarlı'nın yanında Yusuf Balasagun'un da bilim ile ilgili düşüncelerine değinilmektedir. Balasagun ve Kaşgarlı'ya göre bilimin pratikte uygulanması gerekir, yoksa anlamını kaybeder fikrindedirler. Yaşamda bilimin oynaması gereken etkin rolünden bahsedilmektedir (Toktogulova, 2015: 194).

Kırgızların Karahanlı dönemine ve Kaşgarlı Mahmud'a olan ilgisinin sebebi bu dönemin öncelikle ekonomik ve ticari ilişkilerle, kültürün ve bilimin gelişmesi ile karakterize edilmesidir. Bu sebeple Kırgızistan'ın Rönesans dönemi kabul edilebilir. Bu dönemde Kırgızistan'dan bilim adamları, şairler, yazarlar, dilbilimciler ve dini figürler çıkmıştır ve bunların arasında Kaşgarlı Mahmud'un özel bir yeri vardır (Aliev,2015: 14).

Kırgız aydınlar Divanu Lugati't Türk'ün İstanbul'da bulunuşu ve bu el yazmasının tarihine de büyük ilgi duymaktadırlar. İstanbul'da gerçekleşen bu keşif ve sonrasında Divan'ın incelenmesi, ardı ardına yayınların yapılması Kırgızların ilgisini Türkiye'ye çevirmiş ve burada Kaşgarlı ve eseri hakkında yapılan akademik etkinliklere başta T. Çorotegin olmak üzere birçok Kırgız entelektüel bizzat katılmıştır.

Kırgız aydınlar için Divanu Lugati't Türk sadece Arapların Türk dilini öğrenmesi için yazılan bir sözlük değildir, Kaşgarlı'nın amacı okuyucuyu Orta Asya Halkının tarihi ve yaşam tarzıyla tanıştırmaktır. Böylece Mahmud Kaşgarlı'nın "Türk Dilleri Sözlüğü", insancıl düşünceleri, nezaket fikri, merhamet, sosyal adalet, mutluluk, halka bağlılık,

anavatan için sevgi, ebeveynlere saygı ve onların bakımı gibi konuları inceleyen en önemli kaynaktır. Kaşgarlı için sorunlara insan merkezli bir yaklaşım gerektiği görülmektedir.( Aliev,2015: 14). Divanu Lugati't Türk dilbilim alanının bir bilgi kaynağı olmakla birlikte eski dönemlerdeki Türk dilli halkların eğitim kültürü ve eğitim gelenekleri hakkında tarihi pedagojik araştırmalar için gerçek bilgiler ve veriler de sunmaktadır. Kaşgarlı Mahmut'un bu eseri yazmasının amaçlarının biri gelecek nesillere bilimsel tecrübelerini aktarmak ve Türk Dünyası'nın eğitim modelini örnek alarak eğitim sistemi geliştirmektir. Sözlüğün pedagojik yönden değerini arttıran özelliklerin başında onun o döneme ait pedagojik kavramlara yer vermesi yatar. Türk dilli halkları eskiden beri insanın kendini geliştirmesine önem vermişlerdir ve bundan dolayı eğitmen ve öğrenci (usta-çırak) ilişkisindeki işbirliğinin önemini anlamışlardır. Sözlükte en çok kullanılan kelimelerden biri "bilik" kelimesi, bilim, akıl, danışman anlamına gelmektedir. Eser Karahanlılar'ın yazılı medeniyetinin yüksekliğini de bize göstermektedir. Bunu "Bitik" kelimesinin farklı kontekstlerde kullanılışı ispatlamaktadır. Elbette o dönemin kitapları insana edep, ahlak öğreten ve ruhani dünyasını taze tutmaya yönelik kitaplardır. Kitap okuma kültürünün var olduğu, iki öğrencinin kendileri arasında okuma yarışı yaptıkları şeklindeki örnek cümlelerden bellidir. Bu eserde eğitimle ilgili kavramlarla birlikte ailede çocuk büyütme, bakımı, sağlığı, koruması hakkında da incelemeler yapılmıştır. Sözlük eski zamandan beri Türk Halklarının aile yaşamında en başta gelen değerlerinin biri de çocuk olduğunu göstermektedir. Çocuk konusuyla ilgili 145'ten fazla söz ve cümle vardır. Sözlükteki "Umay Ene" kavramı eski Kırgızların dünya görüşünü yansıtmaktadır. Türk halklarında çocuk yani bebek büyütme süreci hep beşikle sıkı bağlantılıdır. Beşik bebek için ağaçtan yapılmış sallanan yataktır. Bebeği uyutma amacıyla sözlükte "ninni", "balu balu" denilen beşik şarkıları söylenir. Annenin çocuğunu büyütme sürecindeki ona verdiği sevgisini, duygularını ifade eden davranışlar da Divan'da belirtilmektedir. Göçmen halkların yaşama şartlarında çocuğu sağ salim büyütme büyük bir başarı ve mutluluktur. Bundan dolayı onların sağlığını korumak ve iyileştirmek için bir ok tedavi yolları, tecrübeler edinmişler ve bunları da Kaşgarlı Mahmut güzelce açıklamıştır (Alimbekov, 2016). Böylece görüyoruz ki Divanu Lugati't Türk Kırgız yazarlar için Kırgızlar başta olmak üzere tüm Türk Dünyası ile özdeşleştirilen milli bir miras ve kültür kaynağı ve Kaşgarlı Mahmud ise bilge bir Türk atasıdır.

İncelediğimiz makaleler arasında dikkat çekici çalışmalardan biri de 2014 yılında A.A. Aliev tarafından yayınlanan "ученые-филологи эпохи караханидов в истории кыргыстана (x-xii вв.)" (Kırgızistan Tarihinin Karahanlı Dönemindeki Filozof ve Araştırmacıları (10-12. yüzyıllar)) başlıklı makaledir. Eserin özetinde makalede Kaşgarlı'nın Divan'ı yazarken model aldığı bir çalışmanın tanıtıldığından bahsedilmektedir. Aliyev bu keşfin arka planını şu şekilde anlatmaktadır:

"1919-1920 döneminde Alman Arabist K. Brockelmann "Divan" üzerine iki makale yayınladı. 1921'de bir başka Alman bilim adamı olan G. Bergstraßer, Kaşgarı'nın manevi mirasıyla ilgili kısa bir makale yayınladı ve bu da bir çeşit keşifti. M.

Kaşgari'nin eserinin isminin, onuncu yüzyılda İshak el-Farabi isimli Türk bir bilim adamı olan yazarın eserinin ismini anımsattığını ileri sürdü. Onun eserinin adı “Divan al- Adab fi-l-lugat”(Türkiye’deki yaygın ismiyle Divanü'l-Edeb) idi. O Mahmud Kaşgari'nin bu eseri bir model olarak kullandığını varsayılmaktadır. G. Bergstrasseer'in bu varsayımı Kaşgari'nin "Divan" ile ilgili çalışmaları yapan birçok araştırmacılarının eserlerinde belirtilmiş ancak İshak-el-Farabi hakkında daha fazla bilgi verilmemiştir. Bu boşluk Kazak Oryantalisti Şeyh Absattar Hacı Derbisali tarafından doldurulmuştur. Bu bilim adamı, öncelikle İshak el-Farabi'nin tam ismini Ebu İbrahim İshak ibn İbrahim el Farabi şeklinde veriyor. Ebû İbrahim 9. yüzyılın ikinci yarısında ünlü Ebu Nasr El Farabi'nin (870-950) anavatanında dünyaya gelmiş ve 961'de ölmüştü. Eğitimini ilk olarak vatanında tamamladıktan sonra Şam ve Bağdat’a gitmiştir. Burada Ebû İbrahim, kendisini Arapça dil çalışmasına adanmış ve dilbilim sorunlarıyla ilgili bilimsel çalışmalar yapmıştır. Ebu İbrahim’in Divan al- Adab isimli eserini büyük olasılıkla Bağdat'ta uzun yıllar yaşayan Mahmud Kashgari biliyordu ve yüzyılımızda da Alman bilim adamı büyük olasılıkla bu eserin el yazısıyla tanışma fırsatı buldu. İskenderiye kütüphanesinde bulunan bu eser 1974–1984 de 4 cilt olarak Kahire’de yayınlanmıştır. “Divan al- Adab” ın hala yayınlanmamış el yazımı kısımları bugün İstanbul’da Süleymaniye Kütüphanesi’nde bulunmakta olduğunu Kazak şarkiyatçı Şeyh Absattar Hacı Derbisali bildirmektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak Kaşgari’nin Ebu İbrahim’in eserlerinden etkilenmiş olduğunu düşünebiliriz. İbn İbrahim’in öğrenceleri arasında öz yeğeni de vardır ve ismi Abu Nasr İsmail ibn Hammad el-Jawhari el-Farabi’ dir. O Karahanlı döneminde yaşamış ve 1002 yılı ölmüş bir Otrarlı’dır. O da amcası gibi dilbilimcidir. O da Bağdat’a gitmiş, Arap Dili’nde uzmanlaşmış ve “ “Tadzh luga va-sikhakh al-arabiya” adlı bir eser yazmıştır. El Farabi’nin Arabça konusundaki uzmanlığından dolayı Mahmut Kaşgari döneminde(12. Yy.) onun -kitapları çok meşhurdur ve bundan dolayı bu esere erişim kolaydır” (Aliev, 2014: 15).

Aliev böyle bir fikir ortaya atmakla birlikte Divanu Lugati’t Türk ve Divan al- Adab fi-l-lugat arasındaki bezerliği, Kaşgarlı’nın hangi noktalarda onu model aldığını açıklamamıştır. Bununla birlikte bu etkileşim büyük olasılıkla Divanü'l-Edeb’deki Arapça alfabetik sisteminin örnek alınması şeklindedir. Çünkü Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’nde yer alan FARABÎ, İshak b. İbrahim maddesine göre Divanü'l-Edeb içerik olarak Arap diliyle ilgili bir sözlüktür (Karaarslan, 1995: 163).

#### **4. Kırgızistan’da Yayınlanan Divanu Lugati’t Türk Çalışmaları**

Bu bölümde Kırgızistan’da Divanu Lugati’t Türk hakkında yayınlanan eserlerden içeriğine ulaşabildiğimiz, sadece özetine ulaşabildiğimiz ve künyesinden başka detayına ulaşamadığımız makale, kitap ve tezlere yer verilecektir.

##### **4.1. Makaleler**

##### **4.1.2 İçeriğine ve Özetine Ulaşılabilen Konularına Göre Makaleler**

## **Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lugati't Türk'ündeki Atasözlerinin Çağdaş Türk Lehçelerindeki Karşılıkları**

Сайдалиева, а. (2016). пословицы и поговорки средневековья и отражение их в современных тюркских языках (по словарю м. кашгари). известия вузов кыргызстана, (11-2), 50-52.

Bu çalışma Ortaçağda yazılan Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lugati't Türk'ündeki atasözlerinin çağdaş Türkçe, Özbekçe, Uygurca, Kazakça ve Kırgızca'daki karşılıklarını vermiştir. Yazara göre Divanu Lugati't Türk'teki atasözlerinin çoğunun günümüz Kırgız Türkçesi versiyonuna daha yakın olduğu görülmüştür.

## **Mahmut Kaşgarlı'nın "Divanü Lügat-it Türk" Eserindeki Bazı Sözcük Oluşturan Ekler**

Усмамбетов, б. ж. (2016). некоторые словообразующие аффиксы в словаре махмуда кашгари «диван лугат ат турк». символ науки, (2-3).

Bu çalışmada Mahmut Kaşgarlı'nın Divanu Lugati't Türk eserindeki bazı sözcük oluşturan ekler ele alınmaktadır. Genelde sözcük oluşturmada kelime sonlarına ek eklenince anlam değişikliklerini ve bazı kelimelerin anlamlarının Kırgız Türkçesi'ne bağlanmasını analiz etmektedir.

## **Mahmut Kaşgarlı'nın "Divanu Lügat-it Türk" Sözlüğündeki Fiillerin Semantik Özellikleri Ve Çağdaş Kırgız Dilindeki Fiillerle İlişkisi**

Усмамбетов, б. ж. (2016). семантические особенности глаголов в словаре махмуда кашгари «диван лугат ат турк» и их соотношение с глаголами современного кыргызского языка. символ науки, (2-3).105-108

Bu çalışma, Mahmut Kaşgarlı'nın "Divan lügat-it Türk'te bazı fiillerin semantik özelliklerini ele almaktadır. Aynı zamanda, etimolojik açıdan, onların gelişim biçimleri ve archaism (artık kullanılmayan sözler) kategorisine geçişi de analiz edilmiştir.

## **Mahmud Kaşgari'nin "Divan Lugat At-Türk" Sözlüğündeki Günlük Kullanılan Kelimelerin Sözcük Öbekleri Ve Anlam Özellikleri**

Усмамбетов, б. ж. (2016). лексико-семантические особенности слов, относящихся к бытовой лексике в словаре махмуда кашгари "дивану лугат ат-турк". european journal of literature and linguistics, (3).57-61

Bu çalışma sözlü-anlamsal fono-morfolojik özelliklere göre, çağdaş Türk insanının yazılı kayıtlarından biri olan Kaşgarlı Mahmud'un « Divanu Lugati't Türk »ün Kırgızca ile alakalı etimolojisini belirlemektedir. Bu araştırma bilim adamlarının teorik ve uygulamalı problemleri ile Kaşgarlı'nın Divan'ı üzerine yaptıkları çalışmalarını genel dil biliminde incelemiştir. Bu analiz, kıyaslama ve edebi ve kültürel eserlerden

alıntılar ve karşılaştırmalı-tarihsel materyallerin yanı sıra atasözleri ve sözler üzerine kuruludur. Yazılarda yer alan kullanım türünü modern Türk dillerinde ve semantik anlamlarında değerlendirilmiştir. Antik ve orta çağın Türk dili de dâhil olmak üzere, eski Türkçe kelimelerin ana kaynağı kullanılmıştır.

### **Eski Türk Dillerinde Fiillerden Türeyen Kelimelerin Lexical- Semantik Özellikleri**

Усмамбетов, б. ж. (2015). байыркы түрк тилиндеги этиштен жасалган сөздөрдүн лексика-семантикалык өзгөчүлүктөрү. вестник кгуста, (2), 251-254.

Bu çalışma leksica-semantik özelliklerini ve fiillerden elde edilen bazı türetilmiş kelimelerin sonuçlarını, tarihi Divanu Lugati't Türk çalışmasından alınan aletlerin, ev eşyalarının isimlerini temsil eden kelimelerle sunmaktadır. Ayrıca, Kırgız dilinde kullanılan kök kelimelerinin evreleri analiz edilmiştir.

### **Mahmud Al-Kaşgari'nin «Divan» ında Bulunan Bazı Kelimelerin Kırgızca da Yer Alan Söz dizimsel Ve Semantik Özellikleri**

Усмамбетов, б. ж. (2016). лексико-семантические особенности некоторых слов в «диване» махмуда кашгари, имеющих место в кыргызском языке. вестник пятигорского государственного лингвистического университета, (2), 65-67.

Bu çalışma, Ortaçağ Türk çağının yazılı kayıtlarından biri olan Kırgız dili ile ilgili kelimelerin sözcük anlamları, fono-morfolojik özellikleri ve etimolojisi ile modern Türklerin mirası Divanu Lugati't Türk'ü inceliyor. Bu derlemede, genel dil bilimi, Türk dili çalışmaları ve Kırgızca dilbilimiyle ilgili bilim insanlarının Divanu Lugati't Türk ile ilgili çalışmalarının ve teorik ve pratik konular incelenecektir. Analiz, karşılaştırmalı ve karşılaştırmalı-tarihsel yöntemlere dayanmaktadır. Açıklayıcı materyaller, edebi ve folklor eserlerinin bazı bölümlerinin yanı sıra atasözleri ve sözcükleri içermektedir. Yazar, makalede belirtilen kelimelerin modern Türk dillerinde kullanım sıklıklarını ve anlamlarını değerlendirmektedir. Aynı zamanda, Divanu Lugati't Türk'teki bazı köklerin ve sözcük oluşturu eklerin üretkenliği, modern Kırgızca dilindeki kökler ve eklerle karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Antik ve orta çağın tüm Türk dillerinin yazılarını içeren eski Türk dili ana materyal kaynağı olarak kullanılmıştır.

### **Mahmud Kashgari'nin "Divanu Lugat-at Türk"ünde İsimlerden Üretilen Kelimeler Ve Onları Semantik Özellikleri**

Усмамбетов, б.ж. (2016). слова, образованные от имен существительных, и их семантические особенности в словаре махмуда кашгари «дивану лугат ат-турк».filologicke vedomosti. № 3. с. 27-32.

Bu çalışmada, Divanu Lugati't Türk'te yer alan isimlerden oluşan sözcükler, sözlükteki fono-morfolojik, sözlü ve semantik özellikler anlatılmaktadır. Bununla birlikte, kelimelerin ek oluşturulan semantik özellikleri ve Kırgızca dilinin "Divan" daki bireysel

isimlerin oranı analiz edilmiştir. Genel dilbilim, Türki ve Kırgızca dilbiliminde, özellikle de bilim insanlarının teorik ve pratik problemleri ve Divanu Lugati't Türk üzerindeki çalışmaları üzerinde incelemelerde bulunuldu. Kıyaslama ve karşılaştırmalı-tarihsel yöntem sonucunda analizler yapılmıştır. Bu kelimelerin çağrışımlarını ve kullanımdan düşüşleri de incelenmiştir. Materyal ve kültürel eserlerin parçaları, atasözleri ve sözcüklerin yanı sıra açıklayıcı materyal olarak kullanılmıştır. Kırgızca'da bulunmayan bazı kelimeler etnografik eserlerden eklenmiştir.

### **Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lugati't Türk 'ü ve Kırgız Dili (Ethno-Linguistik Bir Analiz)**

Усмамбетов б.ж. (2016). словарь махмуда кашгари «диван лугат ат турк» и кыргызский язык (этнолингвистический анализ) .филологические науки. вопросы теории и практики.. № 5-1 (59). с. 154-156.

Etnik-dilbilimsel açıdan hazırlanan bu çalışmada, Orta-Türk çağının yazılı anıtı olan Divanu Lugati't Türk'teki ev eşyalarını belirten sözcükler ile Kırgızca'nın dilinin korelasyonu değerlendirilmektedir. Ses formları ve anlambilimlerinin analizi sunulmaktadır. Bazı kelimelerin etimolojisini ortaya çıkarmak için yazar, eski ve modern Türk dillerinin ve etnografik bilgilerin materyallerini kullanmıştır.

### **Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lugati't Türk Çalışmasında Kıpçak Boylarının Dil Özellikleri**

Жумалиев, ж. (2016). language features of kypchak tribes in the work of mahmud kashgari “divan lugat-ıt turk”. alattoo academic studies, (2), 139-144.

Bu çalışma Kıpçak Türk boylarının bazı dil özelliklerini Karahanlı Türk boylarının dili ile karşılaştırarak analiz etmekte ve aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktadır. Makale, Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lugati't Türk eserini temel alarak sesli harf uyumluluğu, benzeşme, yer değişimi, ses değişimi, hece tipleri gibi dil özellikleri göz önüne almaktadır.

### **Yusuf Balasagun Ve Kaşgarlı Mahmud'un Çalışmalarındaki Edebi Dilin Etkileşimi**

Жоробекова, н. (2016). работы языкового взаимодействия-участие литературного труда жусуп баласагына и махмуда кашгари. наука, новые технологии и инновации, (8-1), 42-43.

Bu çalışma, Ortaçağdaki büyük düşünürler Yusuf Balasagun ve Kaşgarlı Mahmud 'un Türk tarihi, etnografya, linguistik, folklor, coğrafya ve toponimi üzerine yaptıkları çalışmalar hakkında değerli bilgiler vermektedir.

### **Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lugati't Türk'ündeki Deyimlerin Etimolojik Analizi**

Усмамбетов, б. (2017). махмуд кашгаринин «дивану лугат ат-түрк» эмгегиндеги айрым көөнөргөн сөздөргө этимологиялык анализ. вестник бишкекского гуманитарного университета, (1), 34-36.

Bu çalışmada, modern Türklerin tarihi yazılı kaynaklarından biri olan Divanu Lugati't Türk'ün sözcük-anlamsal, fono-morfolojik özellikleri, etimolojisi belirlenmiştir. Analiz, kıyaslama ve karşılaştırmalı-tarihsel materyallere dayanarak, edebi ve kültürel eserlerden alıntılar, atasözleri ve sözler üzerine kurulmuştur.

### **Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lugati't Türk'ünde Çocuklar Ve Onların Yetiştirilmesiyle İlgili Kelimelerin Anlamı**

Алимбеков, а. (2016). значение слов, связанных с детьми и их воспитанием, в «словаре тюркских слов» махмуда кашгари. известия кыргызской академии образования, (4), 93-99.

Bu çalışmada Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lugati't Türk'ünde çocuklar ve onların yetiştirilmesiyle ilgili sözler analiz edilmektedir. Kelimeler göçebe Türk halklarının geleneksel çocuk yetiştirme kültürünün ürünü olarak analiz edilmiştir. Divanu Lugati't Türk sadece dilbilimin alanın bilgi kaynağı olmadığını belirtilmektedir. Divanu Lugati't Türk'ten eski dönemlerdeki Türk dilli halklarının eğitim kültürü ve genel olarak eğitim gelenekleri hakkında tarihi pedagojik araştırmalar için gerçek veriler alınabilmektedir. Kaşgarlı Mahmut'un bu eseri yazmasının amaçlarının biri gelecek nesillere bilim tecrübeleri tanıtmak ve Türk Dünyasının eğitime modeli örneğinde eğitim vermektir. Sözlüğün pedagojik yönden değerini arttıran özellikler onun o döneme ait pedagojik anlamlar ve kavramlardır. Örnek olarak “bilge”, “alif”, “öğ” gibi kelimelerin önemli anlamı vardır. Türk dilli halkları eskiden beri insanın kendini geliştirmesine önem vermişlerdir ve bundan dolayı eğitmen ve öğrenci (usta-çırak) ilişkisindeki işbirliğinin önemini anlamışlardır. Sözlükte en çok kullanılan kelimelerden biri “bilik” kelimesi, bilim, akıl, danışman anlamına gelmektedir. Eser Karahanlılar'ın yazılı medeniyetinin yüksekliğini de göstermektedir. Bunu “bitik” kelimesinin farklı kontekstlerde kullanılışı ispatlamaktadır. Elbette o dönemin kitapları insana edep, ahlak öğreten ve ruhani dünyasını taze tutmaya yönelik kitaplardır. Kitap okuma kültürünün var olduğunu, sözlükte iki öğrencinin kendileri arasında okuma yarışı yaptıkları hakkındaki örnek cümlelerden bellidir. Bu çalışmada eğitimle ilgili kavramlarla birlikte ailede çocuk büyütme, bakımı, sağlığı, koruması hakkında da incelemeler yapılmıştır. Sözlük eski zamandan beri Türk Halklarının aile yaşamında en başta gelen değerlerinin biri de çocuk olduğunu göstermektedir. Çocuk konusuyla ilgili 145'ten fazla söz ve cümleler vardır. Sözlükteki “Umay Ene” kavramı eski Kırgızların dünya görüşünü görmekteyiz. Türk halklarında çocuk yani bebek büyütme süreci hep beşikle sıkı bağlamdadır. Beşik bebek için ağaçtan yapılmış sallanan yataktır. Bebeği uyutma amacıyla sözlükte “ninni”, “balu balu” denilen beşik şarkıları söylenir. Annenin çocuğunu büyütme sürecindeki ona verdiği sevgisini, duygularını ifade eden hareketleri de belirtilmektedir. Göçmen

halkların yaşama şartlarında çocuğu sağ salim büyütmek büyük bir başarı ve mutluluktur. Bundan dolayı onların sağlığını korumak ve iyileştirmek için birçok tedavi yolları, tecrübeler edinmişler ve bunları da Kaşgarlı Mahmut güzelce açıklamıştır.

### **Edebiyat Dersinde Mahmut Kaşgarlı'nın “Divani Lügat-it Türk” Eserinin Okutulmasında Karşılaşılan Bazı Sorunlar**

Дуйшенбиева, д. (2015). адабияттын мектеп курсунда махмуд кашгаринин «түрк сөздөрүнүн жыйнагын» окутуунун айрым маселелери. *alato academic studies*, (3), 265-268

Bu çalışma okuldaki iki saatlik derste Mahmut Kaşgarlı'nın “DivaniLügat-it Türk” eserinin nasıl doğru ve etkili öğretilceğini ele almaktadır.

### **Karahanlılar Devleti'nin Rönesans Dönemi Bilimci Ansiklopedisti- Kaşgarlı Mahmud**

Алиев, а. а. (2015). махмуд кашгари-ученый-энциклопедист периода ренессанса в государстве караханидов. *вестник кыргызско-российского славянского университета*, 15(10), 12-15.

Bu çalışmada Kaşgarlı Mahmud'un hayatı ve eseri hakkında az bilinen bir materyali geniş bir okur kitlesine sunulmaktadır. Mahmut Kaşgarlı kendi döneminin ansiklopedist bilim adamıydı. O Ortaçağ Doğu'sunun beşeri bilim döngüsünü daha üst seviyeye yükseltti. O dönemde başkaları Kuran ve bilim dili olan Arap diliyle uğraşırken Türk Dili, yalnızca Türk halklarının günlük yaşamının dili olarak düşünülmesine rağmen Mahmut bilimsel araştırma nesnesi olarak Türk dilini seçenlerden birisiydi. Kaşgarlı'nın Divanu Lugati't Türk'ü birçok dile çevrilmiştir ve bu eseri tüm dünya bilmektedir. 2006 yılı Rusça'ya ve 2011-2013 Kırgız Türkçesi'ne çevrilmiştir. Kırgızların Karahanlı dönemine olan ilgisinin sebebi bu dönem öncelikle ekonomik ve ticari ilişkilerin, kültürün ve bilimin gelişmesi ile karakterize edilmesidir. Kırgızistan'ın Rönesans dönemi idi. Bu dönemde bilim adamları, şairleri, yazarları, dilbilimcileri ve dini figürleri çıkmışlardır ve bunların arasında Mahmud Kaşgari özel bir yere sahiptir. Bazı bilim adamlarının Kaşgarlı Issk Göl bölgesindeki Barskan'da doğduğu görüşündedir ancak A.Narınbaev onun Azig Opal denilen yerde doğduğunu öne sürmekte ve bu yerin Kaşgar'dan 45 Km uzaklıkta olduğunu söylemektedir. Mahmut Kaşgarlı'nın 1029-1030 yılı doğup 1126/27 yılı 98 yaşında vefat ettiği tahmin edilmektedir. 9-11 yy Arap Hilafeti'nden Orta Asya'dan gelen bilim adamlarının sayısı az değildi. Onların yurtdışına çıkma sebepleri farklılık göstermekteydi. Ama bilim adamlarının isteyerek veya zor kullanarak toplu olarak yurtdışına çıkarıldıkları zamanlar olmuştu. Ortaçağ Orta Asya bölgesinden bir buçuk yüzyıl boyunca yaklaşık 700 bilim adamı resmi olarak ihraç edilmişti. Ancak bunların hepsi bilim ve kültür dünyasında bir iz bırakmış değiller. Tabi ki aralarında dünya ölçeğinde tanınmış olağanüstü şahsiyetler de vardı. Ortaçağ kaynaklarında Arap kökenli olmayan bu bilim adamları hakkında çeşitli bilgiler

bulabiliriz ancak anavatanlarına, yani Orta Asya'ya dönüşleri hakkında neredeyse hiç bilgi bulunmamaktadır. Büyük olasılıkla Kaşgarlı vatanına geri dönen ilk bilim adamı değildi. Divanu Lugati't Türk eseri sadece Arapların Türk dilini öğrenmesi için yazılan sözlük değildir, yazarın hedefi okuyucuyu Orta Asya Halkının tarihi ve yaşam tarzıyla tanıştırmaktı. Böylece Mahmud Kaşgarlı'nın "Türk Dilleri Sözlüğü", insancıl düşünceleri, nezaket fikri, merhamet, sosyal adalet, mutluluk, halka bağlılık, anavatan için sevgi, ebeveynlere saygı ve onların bakım hizmetleri gibi dünya görüşünü inceleyen en önemli kaynaktır.

### **Kaşgarlı Mahmud'un Eserinde Aydınlanma Düşüncesi**

Токтогулова Г.Т. (2015). просветительские идеи в произведение махмуда кашгари. наука, новые технологии и инновации...№ 12. с. 193-196.

Bu çalışmada Kaşgarlı Mahmud'un felsefi açıdan ele aldığı eğitim fikirleri üzerinde durulmaktadır. Doğu'nun ünlü düşünürü ve onun tarihteki yeri ve rolü değerlendirilmektedir. Makalede Mahmut Kaşgarlı'nın eğitimi ve çok akıllı olduğu ve onun eserleri de bize çok değerli bilgileri verdiği yazılmaktadır. Onun eserinde Kırgız halkına ait tarihi birçok bilgi mevcut olduğu ve onların önemi vurgulanmaktadır. Kaşgarlı'nın eğitimin rolünü çok iyi bildiğini ve ona göre toplumun aydınlanması bilim üzerinden sağlanabilecek olması dikkate alınmıştır. Mahmut Kaşgarlı'nın bilim kavramını nasıl yorumladığından söz edilmektedir. Mahmut Kaşgarlı'nın yanında Yusuf Balasagun'un da bilim ile ilgili düşüncelerine değinilmektedir. Bu ikisine göre bilimin pratikte uygulanması gerekir, yoksa anlamını kaybeder. Divanu Lugati't Türk'ün aydınlanma konusuyla ilgili birçok düşünce, felsefi görüşler ve atasözleri, deyimler vb. bilgileri içerdiği belirtilmektedir.

### **Kırgızistan Tarihinin Karahanlı Dönemindeki Filozof Ve Araştırmacılar (10.-12. Yüzyıllar)**

Алиев, а. а. (2014). ученые-филологи эпохи караханидов в истории кыргыстана (х–хII вв.). вестник крсу, 14(11), 7-9

Bu çalışma, son birkaç yılda gerçekleştirilen Divanu Lugati't Türk'ün araştırma sonuçlarını ele alıyor. Kaşgarlı'nın eserini yazarken model olarak aldığı bir araştırmacı hakkında bilgiler sunulmaktadır. Yazara göre 1919-1920 döneminde Alman Arabist K. Brockelmann "Divan" üzerine iki makale yayınladı. 1921'de bir başka Alman bilim adamı olan G. Bergstraßer, Kaşgari'nin manevi mirasıyla ilgili kısa bir makale yayınladı ve bu da bir çeşit keşifti. M. Kaşgari'nin eserinin isminin, onuncu yüzyılda İshak el-Farabi isimli Türk bir bilim adamı olan yazarın eserinin ismini anımsattığını ileri sürdü. Onun eserinin adı "Divan al- Adab fi-l-lugati"( Türkiye'deki yaygın ismiyle Divanü'l-Edeb) idi. O Mahmud Kaşgari'nin bu eseri bir model olarak kullandığını varsayılmaktadır. G. Bergstrasseer'in bu varsayımı Kaşgari'nin "Divan" ile ilgili çalışmaları yapan birçok araştırmacılarının eserlerinde belirtilmiş ancak İshak-el-Farabi

hakkında daha fazla bilgi verilmemiştir. Bu boşluk Kazak Oryantalisti Şeyh Absattar Hacı Derbisali tarafından doldurulmuştur. Bu bilim adamı, öncelikle İshak el-Farabi'nin tam ismini Ebu İbrahim İshak ibn İbrahim el Farabi şeklinde veriyor. Ebû İbrahim 9. yüzyılın ikinci yarısında ünlü Ebu Nasr El Farabi'nin (870-950) anavatanında dünyaya gelmiş ve 961'de ölmüştü. Eğitimini ilk olarak vatanında tamamladıktan sonra Şam ve Bağdat'a gitmiştir. Burada Ebû İbrahim, kendisini Arapça dil çalışmasına adanmış ve dilbilim sorunlarıyla ilgili bilimsel çalışmalar yapmıştır. Ebu İbrahim'in Divan al- Adab isimli eserini büyük olasılıkla Bağdat'ta uzun yıllar yaşayan Mahmud Kaşgari biliyordu ve yüzyılımızda da Alman bilim adamı büyük olasılıkla bu eserin el yazısıyla tanışma fırsatı buldu. İskenderiye kütüphanesinde bulunan bu eser 1974–1984 de 4 cilt olarak Kahire'de yayınlanmıştır. “Divan al- Adab” ın hala yayınlanmamış el yazımı kısımları bugün İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmakta olduğunu Kazak şarkiyatçı Şeyh Absattar Hacı Derbisali bildirmektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak Kaşgari'nin Ebu İbrahim'in eserlerinden etkilenmiş olduğunu düşünebiliriz. İbn İbrahim'in öğrenceleri arasında öz yeğeni de vardır ve ismi Abu Nasr İsmail ibn Hammad el-Jawhari el-Farabi' dir. O Karahanlı döneminde yaşamış ve 1002 yılı ölmüş bir Otrarlı'dır. O da amcası gibi dilbilimcidir. O da Bağdat'a gitmiş, Arap Dili'nde uzmanlaşmış ve “Tadzh luga va-sikhakh al-arabiya” adlı bir eser yazmıştır. El Farabi'nin Arabça konusundaki uzmanlığından dolayı Mahmut Kaşgari döneminde(12. Yy.) onun kitapları çok meşhurdur ve bundan dolayı bu esere erişim kolaydır

### **Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lugati't Türk'ü Hakkında Kırgız Türkçesiyle Yapılmış Çalışmalar**

Усмамбетов б.ж. (2015). махмуд кашгаринин “диванынын” кыргыз тил илиминде изилдениши. вестник кгуста. № 2. с. 254-257.

Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lugati't Türk eseri hakkında çalışmalar Kırgız Türkçesinde önemli bir yer işgal etmektedir. Bu çalışma, Kırgız araştırmacıları tarafından "Divan" hakkında yapılmış, farklı yöndeki dil araştırmalarını sunmaktadır. Örneğin, "Divan" ın dil, sözlük, lexic-semantik ve fonomorfolojik özellikleri analiz edilmiştir. Bu makale, o dönemde Arap mektuplarının rolünü, Kaşgarlı Mahmud'un Arapça harflerin Türk dillerine ve diğer sorunlara uygulanmasında yüksek becerisini de kapsıyor. Bu makale aynı zamanda Arap harflerinin o dönemki rolünü, Kaşgarlı Mahmud'un Arap harflerini Türk Dillerine uyarlamasındaki yüksek becerisini ve diğer problemleri de kapsamaktadır.

### **Mahmud Kaşgari'nin "Divanu Lugat-it Türk Araştırmalarının Bilimsel Ve Metodolojik Temelleri**

Дуйшенбиева д.а. 2016. научно-методические основы изучения «словаря тюркских наречий» махмуда кашгари. научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии. № 3-1 (48). с. 136-140.

Bu çalışmada, okullardaki edebiyat dersinde Divanu Lugati't Türk'nin edebi ve ansiklopedik tezinin incelenmesi için öğretim ve bilimsel ve metodolojik teknolojiler ele alınmıştır.

### **Genel Türkoloji'de Bilimsel Kavramların Gelişimi**

Садыкова, с. з. (2016). развитие научных концепций в области общей тюркологии. проблемы современной науки и образования, (27), 61-64.

Bu çalışmada yerli ve yabancı uzmanların bilimsel gelişim görüşlerini sorgulamaktadır. Özellikle, ünlü sözlük Divanu Lugati't Türk'den kaynaklanan kavramların geliştirilmesindeki belirli aşamaları açıklamaktadır. Ortaçağ Arap bilim adamlarının ilgili eserlerinde ve Türk dilleri konusunda Rus ve yabancı uzmanların temel eserlerinde Türk dilleri çalışmalarının daha da geliştirilmesi ele alınmıştır.

### **Mahmud Al-Kashgari'nin 1000. Yılına İthafen Düzenlenen "Türk Dünyası: Isık Göl Evrenin Merkezi" Uluslararası Bilimsel-Uygulama Konferansının Önemi**

Элебесова, а. б. (2016). значение международной научно-практической конференции «тюркский мир: иссык-куль-центр вселенной», посвящённой 1000 летию махмуда кашгари. известия кыргызской академии образования, (2), 143-151.

Bu çalışma, Mahmud el-Kaşgari'nin 1000. kuruluş yıldönümünü kutlamasını içeriyor ve eğitim kurumlarının (okullar, spor salonları) öğrencileri ve öğretmenleri olan uluslararası bilimsel konferansın "Türk Dünyası: Issyk Kul Evrensel Merkezi" nin önemini anlatıyor.

### **Mahmud Kashgari'nin "Divanu Lugati - t Türk" ünde Alet İsimleri**

Усамбетов, б. ж. (2016). названия орудий труда в словаре махмуда кашгари «дивану лугат ат-турк». european journal of literature and linguistics, (2).62-65

Bu çalışmada, araçların isimleri anlamına gelen kelimelerin korelasyonu ele alınmıştır. Divanu Lugati't Türk'teki Kırgızca Dili sözlüğü ve lexico-semantic özellikleri değerlendirilmiştir. Buna ek olarak, eski ve göreceli dil materyalleri kullanıldı ve bazı kelimelerin orijinallliği belirlendi.

### **Mahmut Kaşgari'nin Divani Lügat-it Türk Sözlüğündeki Atasözlerde “Edep” (Ahlak Veya Eğitim) Kavramının Temsili**

Искендерова, с., & садыралиева, г. э. (2017). махмуд кашкаринин «дивану лугати-т түрк» сөздүгүндөгү макал-лакаптарда «адеп» концептисинин репрезентациясы. вестник бишкекского гуманитарного университета, (1), 49-50.

Ahlak kavramı disiplin, saygı, nezaket, utanç ve başka bir çok kavramı kapsar. Bu çalışmada ahlakın iyi yönleri ve kötü yönleri (ahlaksızlık), ahlakın teşviki ele alınmıştır ve sonuç olarak günümüz Kırgız Türkçesi'nde kullanılan ahlakla ilgili atasözleri hala kullanılmaya devam ettiği tespit edilmiştir.

### **Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lugati't Türk'ünün Türk Dillerinde Okunuşu Ve Tercümesi**

Султаналиев И. (2016) .Махмуд Кашгаринин “Дивану Лугати-Т Түркүнүн” Түрк Тилдеринде Окулушу Жана Которулушу. *Alatoo Academic Studies*.. № 2. С. 145-150.

Bu çalışma, Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lugati't Türk adlı eserinin Türk dili (Türkçe, Özbekçe, Uyгурca, Kazakça ve Kırgızca) ve Rusça dillerine çevirisini ele almaktadır. Ayrıca araştırmacılar tarafından Arapça sözcüklerin (özellikle sesli harflerin) farklı okumalarını araştırmaktadır. Kırgız dilinin orijinalle olan fonetik-semantik ilişkisi incelemektedir.

### **Mahmud Kashgari'nin "Divanu Lugati - t Türk" ünün Türk, Rus Dillerine Tercümesi Ve Okunuşu**

Султаналиев, и. (2016). перевод и чтение на тюркский, русский языки махмуда кашгари «дивану лугати-т түрк». современный взгляд на будущее науки: сборник статей, 108.

Bu çalışmada, M. Kaşgarlı'nın "Divanu Lugat at - Türk" adlı eseri üzerinde Türk dilleri (Türkçe, Özbekçe, kazakça, Kırgızca, Uyгурca) ve Rusça dillerini inceledik. Arapça kelimelerin (özellikle sesli harfler) ve fonetik-sözlü olarak okumadaki farklılıklarının Kırgız dilindeki ve orijinal dildekine yakınlığı araştırılmıştır.

### **Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lugati't Türk'ünde Geleneksel Maddi Kültür Üzerine Detaylar**

Дооранов у.с., багышев к. (2015). сведения «дивани лугат ат-турк» махмуда кашгари о народной физической культуре. наука, новые технологии и инновации.. № 9. с. 48-49.

Bu çalışmada, Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lugati't Türk'ünde yer alan tarihi ve kültürel, etnografik ve dilsel malzemeyi incelmıştır. Mahmut Kaşgarlı Barskan Şehrinde ‘‘Isık Göl’de (günümüz Isık Göl bölgesinde Kırgızistan’da) doğmuştur. Buradaki yerli bir emirin oğluydu. Sacia medresesinde İmam Zahid Hüseyin adlı öğretmenden eğitim almış. Mahmut Kaşgarlı'nın dedesi 1056 yılında Kaşgar yönetimini ele geçirir ve 15 ay sonra Mahmut'un babasına vermek ister ancak daha sonra ikisi de zehirle öldürülür. Bu yüzden Mahmut Bagdat'a kaçmak zorunda kalır. Yaklaşık 1075 yılında yazdığı Divanu Lugati't Türk'ü Bağdat Halifesine sunar.

Bu çalışma Divanu Lugati't Türk'teki halk oyunları ve müsabakaları ele almıştır. Bu konuyla ilgili kelimeler, kavramlar incelenmiştir ve daha çok at oyunları ile ilgili kelimeler görülmüştür ve örnekler verilmiştir. Avcılıkla ilgili kelimeler incelenmiştir. Askeri isimlendirme ve kavramlar da ele alınmıştır. Eğlence ile ilgili kavramlara değinilmiştir. Yukarıda sıralandığı kelime ve kavramların incelenmesi o dönemin halkının kültürünü anlamamızı sağlamaktadır. Bazı oyun unsurları bugün ki beden eğitime değerli katkı sağlayabilir. Günümüzdeki oyunlarda kaybolmuş detayları orada bulabiliriz.

#### **Mahmud Kaşgarlı'nın “Divanu lügat-it Türk“ Eserinde Etnografi Ve Etimoloji Sorunları**

Султаналиев, и. (2016). проблемы этнографизмов и этимологии в «дивану лугати-т тюрк» махмуда кашгари. in инновационная наука: прошлое, настоящее, будущее (pp. 65-69).

Bu çalışmada Divanu Lugati't Türk'ün konu çeşitliliği, sözlükteki ve Kırgız Türkçesi'ndeki etno leksema hakkında ve onların Kırgız Türkçesi örneğinde çevirisi ve yorumu yapıp işlenmektedir.

#### **4.1.3. Sadece Künyesine Ulaşılabilen Makaleler**

##### **Mahmut Kaşgari Ve Ural-Volga Bölgesinin Kıpçak Dilleri**

Гарипов т.м. (1972). махмуд кашгари и кыпчакские языки урало-поволжья //ст, №1

##### **Mahmut Kaşgari'nin “Divanu Lugat-it Türk”ü Ve Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Metinleri**

Насилов д.н. (2007) «диван махмуда кашгарского и сравнительно -историческая грамматика тюркских языков[текст] \ д.н. насилов\ международная конференция: “кашкарлык махмуд жана түркдүйнөсүнүн тили, адабиятыжанатарыхы. \ - бишкек,22-24с.с.

##### **Mahmut Kaşgari'nin Divani Ve Kırgız Dil Tarihinin Bazı Sorunları**

Орузбаева б.о. (1972). словарь махмуда кашгари как источник для изучения лексики киргизского языка в историческом плане [текст] \ \ советская тюркология, №1, баку.

##### **Mahmut Kaşgari'nin “Türk Dilleri Sözlüğü” – Şimdiki Kırgız Dilinin Ve Edebiyatının Kaynaklarından Biridir**

Акматалиев а. (2011).- махмуд кашгаринин «түркий тилдерсөздүгү» – азыркыкыргызтилинин жанаадабиятынынбулактарынынбири.// китепте: махмуд

кашгаритүркийтилдер сөздүгү- дивāнулугāти т- ат-түрки: i-том / которгондор: 909 б. 3-21

### **Mahmut Kaşgari Tarafından Bildirilen Tarihsel- Coğrafi Veriler**

Караев о. (1972). историко географические данные, сообщаемые махмудом кашгари//журн. ст., №1

### **Mahmut Kaşgari Ve Onun Eseri “Divanu Lugati’t Türk**

Кононов а.н. (1972). махмуд кашгарский и его труд «дивану лугат аттурк//советская туркология.-№1.- с. 18-23.

### **Mahmut Kaşgarlı’nın “Divanü Lügat-it Türk“ Eserinin Yazılış Tarihi Ve İçeriği**

Ибрагимов, к. (2014). история написания и содержание труда махмуда кашгари «диван лугат ат-тюрк». известия вузов кыргызстана, (2), 224-228.

## **4.2. Kitaplar ve Tezler**

### **4.2.1. Kitaplar**

### **Mahmut Kaşgari Ve Onun “Divanu Lugati’t Türk” Sözlüğü (1072—1077)**

Чоротегин т.к. (1997).махмуд кашгари (барскани) жана анын «дивану лугати т- түрк» сөзжыйнагы (1072—1077) / илимий редактору проф. ө. кара уулу. — ондолуп, кошумчаланган басылыш., бишкек: «кыргызстан»— 160 б.

### **Mahmud Bin Hüseyin Al-Kaşgari Ve Onun “Türk Diller Sözlüğü**

Чороев Т.К. (1990).Махмуд Ибн Хусейн Ал-Кашгари Жана Анын «Туркий Тилдер Сөз Жыйнагы».

### **Mahmut Kaşgari’nin“Divanu Lugati’t Türk” Eseri Ve Yüklem’in Dönüşüm Biçimleri**

Жаманкулова г. (2011)махмуд кашкаринин «диваны»жан абаяндоочтунтранс формацияланган формалары [текст] / - б.: бийиктик,. – 255 б.

### **Mahmut Kaşgari’nin“Divanu Lugati’t Türk”ü Ve Günümüz Kırgız Dili**

Султаналиев И. (2011). Махмуд Кашкаринин «Диван Лугатит-Түрк» Жана Азыркы Кыргыз Тили [Текст] / – Бишкек: - 89 Б.

### **Mahmut Kaşgari- Türk Sözleri Divanı**

Муталлибов с.м., (1960).кашгари махмуд. туркийсузлардевони. басмагада ярдаган жана которгон. т., - 196. т.1,3

### **Mahmut Kaşgari:“Türk Dillerinin Sözlüğü” 1.C**

Токоевт. ( 2011),Кошмоков К М. Кашгари.Түрктилдеринин Сөздүгү.1-3т.//Котор.. –2013.

### **Mahmut Kaşgari:“Türk Dillerinin Sözlüğü” 2.C**

Токоев Т.( 2012). Махмуд Кашкари: Түрк Тилдеринин Сөздүгү [Текст] / Ит. // Кыргыз Тилине Которгондор: Т.Токоев, К.Кошмоков,–Бишкек. -54 Б.

### **Mahmut Kaşgari:“Türk Dillerinin Sözlüğü” 3.C**

Токоев Т. (2013). Махмуд Кашкари:Түрк Тилдеринин Сөздүгү [Текст] / Ит. // Кыргыз Тилине Которгондор: Т.Токоев, К.Кошмоков. – Бишкек:– 104 Б.

### **Yusuf Balasagin Ve Mahmut Kaşgari’nin Mirasları**

Алымов, Б.(1999). Жусупбаласагын Жана Махмуд Кашкардын Мурастары. Окуукуралы. Түзгөн: Профессор. –Бишкек (Kırgız Türkçesi)

Алымов Б., (1999).Наследие Ю. Баласагуни И Махмуда Кашгари: Учебное Пособие. Составитель: Профессор. -Бишкек (Rusça)

### **Mahmud Kaşgari**

Koşay, Hamit Z. (1979), “Mahmud Kaşgari”, Kırgız Sovet Ensiklopediyası, C. 4, Fırınze, , S. 201

### **Barskanlı Kaşgarlı Mahmud’un Divanu Lugati’t Türk’ünde İsim Kelime Yapılışı, Fillerin Yapısı -Semantik Ve Leksik Grupları**

Токоев Т. Ж.А.Семенова.( 2015). Махмуд Кашкари-Барсканинин «Дивану Лугат Ит-Түрк» Сөздүгүндөгү Атоочтук Сөз Жасоо, Этиштердин Структура-Семантикалык, Лексика-Семантикалык Топтору [Текст] – Бишкек:Адэм Басма,– 233 Б.

#### **4.2.2. Doktora Tezleri**

### **Mahmut Kaşgari’nin “Divanu Lugati’t Türk” Çalışmasındaki Eşadlı Kelimeler**

Мусабаева З. (1975). Омонимы В «Дивану Лугат Ит-Тюрк» Махмуда Кашкарского (ХІV) [Текст]: Автореф. Дисс....Канд. Филол.Наук /– Фрунзе:.. - 26 С.

### **Mahmut Kaşgari’nin“Divanu Lugati’t Türk” Çalışması Ve Kırgız Dili**

Сатаркулов Д. (2002). Махмуд Кашкаринин «Дивану Лугат Ит-Түрк»Эмгеги Жана Кыргыз Тили (Түштүк-Батыш Говорундагы Фонетикалык,Лексикалык

Жалпылыктар Жана Айырмачылыктар) [Текст]: Автореф..Дисс.... Канд Филол. Наук /–Бишкек: - 24 Б.

## **SONUÇ**

Kırgızistan’da Divanu Lugati’t Türk hakkında yapılan çalışmaların çoğunlukla dil üzerine olduğu görülmüştür. Bu doğal bir sonuçtur, çünkü Divanu Lugati’t Türk’ün ana konusu Türk Dili’dir. Fakat bunun yanında tarih, halkbilimi gibi konularda da bu eser ve Kaşgarlı önemli bir araştırma konusu olmuştur. Kırgız akademisyenler 1960’lı yıllardan itibaren Divanu Lugati’t Türk çalışmalarına başlamışlar ve erken sayılacak dönemlerden itibaren doktora tezi düzeyinde bu eseri ele almışlardır. Kırgız aydınlar için Kaşgarlı ve eseri Kırgızistan’ın milli değerlerinden biridir ve Kırgızlara ait sayılabilecek bir mirastır. Kırgızlar kendi dil ve kültür geçmişlerini orada gördükleri gibi günümüzde de bu eserden faydalanılabilecek çok şeyin olduğunu düşünmektedirler. Bu sebeple Kırgız milli mirası kabul edilen Divanu Lugati’t Türk ve Kırgızlar için manevi bir ata olarak görülen Kaşgarlı Mahmud küçük yaştan itibaren Kırgızlara tanıtılması ve Kırgız Türklerinin eğitimlerini biçimlendirmesi gerektiğine dair güçlü bir kanı vardır.

## **KAYNAKÇA**

KARAARSLAN, N. Ü. N. (1995). FARABI, ishak b. İbrahim. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, s. 163-164.

### **Makaleler**

Алиев, а. а. (2014). ученые-филологи эпохи караханидов в истории кыргызстана (х–хii вв.). вестник крсу, 14(11), 7-9

Алиев, а. а. (2015). махмуд кашгари-ученый-энциклопедист периода ренессанса в государстве караханидов. вестник кыргызско-российского славянского университета, 15(10), 12-15.

Алимбеков, а. (2016). значение слов, связанных с детьми и их воспитанием, в «словаре тюркских слов» махмуда кашгари. известия кыргызской академии образования, (4), 93-99.

Акматалиев а. (2011).- махмуд кашгаринин «түркий тилдерсөздүгү» – азыркыкыргызтилинин жана адабиятынын булактарынын бири.// китепте: махмуд кашгаритүркийтилдер сөздүгү- диванулугати т- ат-турки: i-том / которгондор: 909 б. 3-21

дооранов у.с., багышев к. (2015). сведения «дивани лугат ат-турк» махмуда кашгари о народной физической культуре. наука, новые технологии и инновации.. № 9. с. 48-49.

дуйшенбиева, д. (2015). адабияттын мектеп курсунда махмуд кашгаринин «түрк сөздөрүнүн жыйнагын» окутуунун айрым маселелери. alattoo academic studies, (3), 265-268

дуйшенбиева д.а.( 2016). научно-методические основы изучения «словаря тюркских наречий» махмуда кашгари. научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии. № 3-1 (48). с. 136-140.

элебесова, а. б. (2016). значение международной научно-практической конференции «тюркский мир: иссык-куль-центр вселенной», посвящённой 1000 летию махмуда кашгари. известия кыргызской академии образования,(2),143-151.

гарипов т.м. (1972). махмуд кашгари и кыпчакские языки урало-поволжья //ст, №1

искендерова, с., & садыралиева, г. э. (2017). махмуд кашкаринин «дивану лугати-т түрк» сөздүгүндөгү макал-лакаптарда «адеп» концептисинин репрезентациясы. вестник бишкекского гуманитарного университета, (1), 49-50.

ибрагимов, к. (2014). история написания и содержание труда махмуда кашгари «диван лугат ат-тюрк». известия вузов кыргызстана, (2), 224-228.

Караев О. (1972).Историко географические данные, сообщаемые Махмудом Кашгари//журн. СТ, , №1

Кононов А.Н. (1972). Махмуд Кашгарский и его труд «Дивану лугат аттюрк//Советская Туркология.-№1.- С. 18-23.

Насилов Д.Н. (2007) «Диван Махмуда Кашгарского и сравнительно -историческая грамматика тюркских языков[текст] \ Д.Н. Насилов\ Международная конференция: “Кашкарлык Махмуд жанатүркдүйнөсүнүн тили, адабиятыжанатарыхы. \ - Бишкек, 22-24с.с.

Орузбаева Б.О. (1972). Словарь Махмуда Кашгари как источник для изучения лексики киргизского языка в историческом плане [текст] \ \ Советская тюркология, №1, Баку.

Садыкова, С. З. (2016). Развитие научных концепций в области общей тюркологии. Проблемы современной науки и образования, (27), 61-64.

Сайдалиева, А. (2016). Пословицы и поговорки средневековья и отражение их в современных тюркских языках (по словарю М. Кашгари). Известия ВУЗов Кыргызстана, (11-2), 50-52.

султаналиев и. (2016) махмуд кашгаринин “дивану лугати-т түркүнүн” түрк тилдеринде окулушу жана которулушу.alatoo academic studies.. № 2. с. 145-150.

султаналиев, и. (2016). проблемы этнографизмов и этимологии в «дивану лугати-т тюрк» махмуда кашгари. in инновационная наука: прошлое, настоящее, будущее (pp. 65-69).

султаналиев, и. (2016). перевод и чтение на тюркский, русский языки махмуда кашгари «дивану лугати-т түрк». современный взгляд на будущее науки: сборник статей, 108.48-49

токтогулова г.т. (2015). просветительские идеи в произведение махмуда кашгари. наука, новые технологии и инновации..№ 12. с. 193-196.

усмамбетов б.ж. (2015a). махмуд кашгаринин “диванынын” кыргыз тил илиминде изилдениши. вестник кгуста. № 2. с. 254-257.

усмамбетов, б. ж. (2015b). байыркы түрк тилиндеги этиштен жасалган сөздөрдүн лексика-семантикалык өзгөчүлүктөрү. вестник кгуста, (2), 251-254.

Усмамбетов, Б. Ж. (2016). Некоторые словообразующие аффиксы в словаре Махмуда Кашгари «Диван лугат ат турк». Символ науки, (2-3).

Усмамбетов, Б. Ж. (2016). Семантические особенности глаголов в словаре Махмуда Кашгари «Диван лугат ат турк» и их соотношение с глаголами современного кыргызского языка. Символ науки, (2-3).105-108

Усмамбетов, Б. Ж. (2016). Названия орудий труда в словаре Махмуда Кашгари «Дивану лугат ат-турк». European journal of literature and linguistics, (2).62-65

Усмамбетов, Б. Ж. (2016). Лексико-семантические особенности слов, относящихся к бытовой лексике в словаре Махмуда Кашгари “Дивану лугат ат-турк”. European journal of literature and linguistics, (3).57-61

Усмамбетов, Б. Ж. (2016). Лексико-семантические особенности некоторых слов в «Диване» Махмуда Кашгари, имеющих место в кыргызском языке. Вестник Пятигорского государственного лингвистического университета, (2), 65-67.

усмамбетов, б.ж. (2016). слова, образованные от имен существительных, и их семантические особенности в словаре махмуда кашгари «дивану лугат ат-турк». filologicke vedomosti. № 3. с. 27-32.

усмамбетов б.ж. (2016). словарь махмуда кашгари «диван лугат ат турк» и кыргызский язык (этнолингвистический анализ) .филологические науки. вопросы теории и практики.. № 5-1 (59). с. 154-156.

усмамбетов, б. (2017). махмуд кашгаринин «дивану лугат ат-түрк» эмгегиндеги айрым көөнөргөн сөздөргө этимологиялык анализ. вестник бишкекского гуманитарного университета, (1), 34-36.

жоробекова, н. (2016). работы языкового взаимодействия-участие литературного труда жусуп баласагына и махмуда кашгари. наука, новые технологии и инновации, (8-1), 42-43.

жумалиев, ж. (2016). language features of kypchak tribes in the work of mahmud kashgari “divan lugat-it turk”. alattoo academic studies, (2), 139-144.

## **Kitaplar**

Чоротегин Т.К. (1997).Махмуд Кашгари (Барскани) жана анын «Дивану лугати т-түрк» сөзжыйнагы (1072—1077) / Илимий редактору проф. Ө. Кара уулу. — Ондолуп, кошумчаланган басылыш., Бишкек: «Кыргызстан»— 160 б.

Чороев Т.К. (1990).Махмуд ибн Хусейн Ал-Кашгари жана анын «Туркий тилдер сөз жыйнагы».

Жаманкулова Г. (2011)Махмуд Кашкаринин «Диваны»жан абаяндоочтунтранс формацияланган формалары [Текст] / - Б.: Бийиктик,. – 255 б.

Султаналиев И. (2011). Махмуд Кашкаринин «Диван лугатит-түрк» жана азыркы кыргыз тили [Текст] / – Бишкек: - 89 б.

Муталибов С.М., (1960).Кашгари Махмуд. Туркийсузлардевони. Басмагада ярдаган жана которгон. т., - 196. Т.1,3

ТокоевТ. ( 2011),Кошмоков К М. Кашгари.Түрктилдеринин сөздүгү.1-3т.//Котор.. —2 TokoevT. ( 2011),Koşmokov K M. Kaşgari.Türk tilderinin sözdüğü.1-3t.//Kotor.. —2013.013.

Токоев Т.( 2012). Махмуд Кашкари: Түрк тилдеринин сөздүгү [Текст] / Ит. // Кыргыз тилине которгондор: Т.Токоев, К.Кошмоков,—Бишкек. -54 б.

Токоев Т. (2013). Махмуд Кашкари:Түрк тилдеринин сөздүгү [Текст] / IIIт. // Кыргыз тилине которгондор: Т.Токоев, К.Кошмоков. – Бишкек:– 104 б.

Алымов, Б.(1999). ЖусупБаласагын жана Махмуд Кашкардын мурастары. Окуукуралы. Түзгөн: профессор. -Бишкек

Алымов Б., (1999).Наследие Ю. Баласагуни и Махмуда Кашгари: Учебное пособие. Составитель: профессор. -Бишкек

KOŞAY, Hamit Z. (1979), “Mahmud Kaşgari”, Kırgız Sovet Ensiklopediyası, c. 4, Firunze, , s. 201

Токоев Т. Ж.А.Семенова.( 2015). Махмуд Кашкари-Барсканинин «Дивану лугат ит-түрк» сөздүгүндөгү атоочтук сөз жасоо, этиштердин структура-семантикалык, лексика-семантикалык топтору [Текст] – Бишкек:Адэм басма,— 233 б.

### **Doktora Tezleri**

Мусабаева З. (1975). Омонимы в «Дивану лугат ит-тюрк» Махмуда Кашкарского (XIV) [Текст]: автореф. дисс....канд. филол.наук /– Фрунзе:. - 26 с.

Сатаркулов Д. (2002). Махмуд Кашкаринин «Дивану лугат ит-түрк»эмгеги жана кыргыз тили (Түштүк-батыш говорундагы фонетикалык,лексикалык жалпылыктар жана айырмачылыктар) [Текст]: автореф..дисс.... канд филол. наук /–Бишкек: - 24 б